

A nemzetiségi kérdés a 20. század (1928-1948) tankönyveiben

Tanulmányomban a tankönyveket mint kordokumentumokat vizsgálom. Nem térek ki arra a fontos kérdéskörre, hogy mennyiben tükrözik, vagy éppen formálják a kollektív történelmi emlékezetet ezek a források. Azt vizsgálom, hogyan jelentek meg a magyarországi nemzetiségi kérdés történetének főbb csomópontjai a 20. századi történelemtankönyvekben, s hogyan tükröződik bennük Kármán Mór 1879-es tantervének eszmeisége – a jól írott tankönyv továbbíthatja a tudomány eredményeit^[1] – mellett a történelem tanítását közvetve és/vagy közvetlenül is meghatározó állami-politikai erőknél az iskolán keresztül gyakorolt történelemszemlélet formálása.

A kérdéskör vizsgálata a tankönyvekben annál is inkább fontos feladat, mert a globalizált világban, az Európai Unióba tömörült Kelet-Közép-Európa államaiban a 21. században sem csitulnak még el a 19. századi nacionalizmus által vert hullámok. A tankönyvek pedig, a történelemtanárokkal együtt meghatározó hatást váltanak ki az egyénre, s az egyéneken keresztül a közösségre. (Köz)tudatot formálnak, akár azért mert az egyén elfogadja a benne írtakat, akár azért, mert részben vagy egészben tagadja mindazt, ami benne van. A történelemtankönyvek meghosszabbított karjai a mindenkori hatalom birtokosainak, kisebb-nagyobb mértékben a kor ideológiája megjelenik bennük. Nem véletlen, hogy térségünkben mind a mai napig nem jelent meg szomszédos államok egyetlen közös történelemtankönyve sem, mint ahogy azt többek között a francia-német, német-lengyel példa mutatja.^[2]

E tanulmány szerzője résztvevője a néhány évvel ezelőtt megkezdett szlovák-magyar közös tankönyvírói stábnak, amely közös tankönyvnek most már a történelmét is izgalmas és tanulságos lenne megírni. Még mindig korai lenne egy közös szlovák-magyar történelemtankönyv? A politika még mindig jelentősebb hatást fejt ki a tudományos és pedagógiai együttműködésre, mint a kölcsönös érdekek az együttműködésre, a közös jövő megtalálására? A magyarországi történelemtanár képzésben sem kapott szerepet mind a mai napig a Kárpát-medence népeinek története,^[3] s az interkulturális együttélés-történet tanításának módszertana.^[4]

Bár a dualizmus korát kevéssé tárgyalják az első világháború előtt kiadott tankönyvek, így azokban közvetlen módon nem jelenik meg a korszak ideológiája, röviden – néhány, a kor szellemiségét is alátámasztó idézettel – bemutatom a kort, s annak a nemzetiségekhez, illetve a nemzeti államhoz való viszonyát. A két világháború közötti, vagy a második világháború utáni történelem tankönyvekben a 18-19. század nemzetiségi kérdésének tárgyalásának mikéntjét már elsősorban a kor aktuális ideológiája, s annak az oktatás- és művelődéspolitikán keresztüli megnyilvánulása (a történetírás szellemtörténeti irányzata, a Trianonhoz vezető út értékelése, a Németországhoz, majd később a Szovjetunióhoz való viszony, a kommunizmus nemzetiségpolitikája és a történetírásra gyakorolt hatása stb.) határozza meg.^[5]

A magyarság és a nemzetiségek között a 18. században végbement térbeli-aránybeli változások napjainkig éreztetik hatásukat. Míg a 15. század második felében a magyar nyelvűek aránya a korabeli népesség 80%-át tette ki, addig a 19. század elejére ez az arány már a lakosság felét sem érte el. A 18. században azonban még a Hungarus-tudat hatotta át a társadalom minden rétegét. A Hungarus-tudatú személyek a Magyar Királyságot, annak múltját, jelenét, jövőjét, jelképeit és intézményrendszerét a magukénak vallották – de ez nem feltétlenül jelentette a magyar nyelv használatát, sőt még az ismeretét sem.

Ugyanakkor ez az öntudatos Hungarus-szemlélet a 18. század végétől kezdve a 19. század első felében, a nemzetiségek öntudatra ébredésének időszakában elhalványult. Erről a változásról azonban a magyar politikusi garnitúra nem tudott képet alkotni magának abban az időszakban, amikor a „haza és haladás” kérdése mindennél nagyobb erővel jelentkezett. Abban a közel ötven évben, amikor a magyar nyelvért folytatott küzdelemben 1844-re megszületik a magyar államnyelv, akkor lehetnek a kortársak tanúi a magyar országgyűléseken először annak, hogy a nem magyar nyelven való megszólalás már egyben idegen szellemiséget is jelent. Ezt tükrözi Géczi Péter Zólyom megyei követ felszólalása: *„Mi az oka hát, hogy a királyi pártolás mellett nem voltak képesek városaink a jólétnek, gazdagságnak, kereskedésnek, műveltségnek, politikai hatályosságnak, tekintélynek olyan fokára eljutni, mint külföldön? [...] Minden bizonynyal nem más, mint a nemzetiség, tudniillik Németthonban, Olasz-Francia-Angol-Spanyolországban nemzetiségben a városok egyek valának a nemességgel, a néptömeggel, sőt világosan tudatosíták körükben a nemzetiség szent érzetét, hazánkban ellenben untalan elvált, elszigetelt elemet formálnak a városok, soha sem vagy legalább nagyon nehezen simulának a magyar nemzetiséghez és ezen ok magyarázza meg városaink pangó állapotát hazánkban.”* De ez fogalmazódik meg egy Bihar megyei követ szájából is: *„helyzetükhöz képest inkább szántóvetők, mint iparúzóok [mármost a tiszai kerület mezővárosai – megjegyzés: NM], – de uraim! Egy roppant tulajdonnal bírnak, hogy magyarok!”*^[6] S ha a 19. század végére tekintünk, Bánffy Dezső miniszterelnök „Magyar nemzetiségi politika” című könyvében azt írja, hogy a magyar társadalom *„nem becsüli meg nyelvét úgy, ahogy kötelessége volna. Betolakodni engedi mindenüvé az idegen nyelvet, az idegen nevet, az idegen szellemet.”*^[7]

A magyarországi politikai és társadalmi életre az etnikai arányok megváltozása és a modern nacionalizmus megjelenése jelentős hatással volt a 19. században. A rendi előjogokon alapuló társadalmi létet a nemzetállamok kora váltja fel. Ez az a korszak, amely a felvilágosodásnak is köszönhetően kiemelten kezeli az egyéni szabadságjogokat, ugyanakkor az egyes emberek kollektív tudatát a nemzeti léthez köti, s amely etnikum ilyennel nem rendelkezik, az adott állam területén kívül állónak érezheti és érzi is magát. Ahogy ez az 1899-es tantervben is megfogalmazódott [bibliográfiai adatok!]: *„az egyes embert elsősorban nemzete kapcsolja az emberiséghez”*^[8]. Ennek következtében *„nemzeti nevelés nélkül nincs igazi emberi nevelés”*^[9].

A kor ideológusai az állam feladatának tartják a nemzeti jelleg erősítését az állami élet minden területén, így az oktatásban is. Az iskola legyen nemzeti intézmény, az állam töltse meg nemzeti szellemmel az iskolákat. Ennek megfelelően a magyar történelem tanítása során a nemzeti büszkeséget adó dicső múlt, a középkori hősök, a három tenger mosta országra, Mátyás birodalmára és a rendi függetlenségi harcokra koncentrálnak. Mindemellett mélyen beleivódik a közgondolkodásba a *„nyelvében él a nemzet”* Kölcsey által megfogalmazott jelszava. Eötvös József államfelfogása, amelyhez méltán sorolhatók nagy liberális politikai kortársai, mint Deák Ferenc vagy Mocsáry Lajos, azonban eltért a dualizmus kori magyar kormánypártot három évtizeden át adó Szabadelvű Párt főideológusainak és politikusainak, valamint az ellenzéki padsorokat megtöltő képviselők felfogásától. Ez az államfelfogás nem ver gyökeret a közgondolkodásban sem. Eötvös – „A nemzetiségi kérdés” című – munkájában kifejti, hogy az állam nem magyar nemzeti állam, hanem népek és nemzetek felett álló semleges intézmény, „közös haza”, amelynek feladata, hogy az országban élő valamennyi állampolgár és nép szabad nemzeti fejlődését biztosítsa és előmozdítsa^[10]. De Bánffy Dezső Magyarországon *„nem elég érzésben és szavakban szolgálni a magyar állameszmét, erős akarattal, kitartó törekvéssel, akarni kell megalkotni áthatottan a legszélsőbb sovinszta*

nemzeti gondolattól, az egységes magyar nemzeti államot, melynek arra, hogy egységes és nemzeti legyen nyelvben és érzésben, szüksége van még külsőségekre is (...) szüksége van arra, hogy ne csak fiai, de hegyei és völgyei is magyar neveket viseljenek.”[\[11\]](#)

Beksics Gusztáv (a Szabadelvű Párt egyik fő ideológusa) írása nem csak a már idézett Bánffy igazolja, hanem a Wekerle kormányban a vallás- és közoktatási miniszteri tárcát betöltő gr. Apponyi Albert tevékenységét is: *„A közoktatási politikának ki kell tűznie a magyar nyelv elterjesztését, s ezt a legerélyesebb eszközökkel végre kell hajtania. De valódi céljának az igazi asszimilációnak kell lennie.”*[\[12\]](#)

A magyar politikusok magatartása az első világháború előestéjén és közben sem változott. Tisza István miniszterelnök, még az 1913/14 telén a román nemzetiségi politikusokkal folytatott tárgyalásokon sem tartotta lehetségesnek az 1868. évi nemzetiségi törvény teljes körű végrehajtását feltételező követelések maradéktalan kielégítését. Sőt, akkor sem tett érdemi politikai intézkedéseket, amikor 1915/16 fordulóján a bécsi külügyminisztériumból a külföldi délszláv és csehszlovák emigrációs mozgalmakról rendszeresen érkező jelentések alapján kezdte felismerni a magyarországi nemzetiségek és nemzetiségi régiók világháború utáni elszakadásának veszélyét. Tisza István a magyarországi nemzetiségek esetében csakis a háború befejezését követően tartotta elképzelhetőnek az átfogó politikai rendezést.

A 20. század elején – de még a dualizmus korában – megjelenő középiskolai tankönyvekben mindössze a 18. századi telepítésekről tanultak a diákok, valamint az 1848-as fegyveres összetűzésekről, amelynek fő okozója – a szerzők szerint – a bécsi udvar volt. [bibliográfiai adatok!] A dualizmus kora már a „jelen”, s nem képezi tárgyát a történelemtanításnak.

Az 1920-as évek meghatározó ideológiai alapvetése Szekfü Gyula mellett gr. Klebelsberg Kunótól származik[\[13\]](#), aki nem csak hirdette a magyar állam történeti folytonosságát (közoktatásért felelős államtitkárával, Kornis Gyulával), hanem képviselte is azt személyében és ideológiai felfogásában. Klebelsberg pl. már a miniszterelnökségen dolgozó osztályvezetőként[\[14\]](#) is – 1903-tól azon az állásponton volt, hogy *„a népesedési és nemzeti politika szempontjából, mely politikának a kormányzat összes ágait át kell hatnia”*, valamint *„a magyar nemzeti állam kiépítése szempontjából”* a nem magyar parasztság tömeges kivándorlása kedvező jelenség. Ennek *„természetes okait”*, általában *„a Felvidék súlyos, helyenként válságos gazdasági viszonyait”* megszüntetni magyar nemzeti szempontból súlyos hiba volna. Éppen ezért *„a kivándorlottak között indított akciót – a Felséges Úr legmagasabb tudomása mellett – úgy irányítom, hogy a magyarság lehetőleg és minél nagyobb számban térjen vissza, ellenben a nem magyar ajkúak s főleg a szlávok, ha egyszer kimentek, maradjanak is kint, illetve olvadjanak bele az amerikai angolszász fajba.”*[\[15\]](#) E kijelentések is megerősítik azt a szakirodalomban[\[16\]](#) elterjedt két kulcsszót (neonacionlizmus és kultúrfölény), amivel oktatás- és kultúrpolitikáját jellemzik.

A két világháború közötti tankönyvek

A keresztény-nemzeti ideológia értékítélete érhető tetten pl. *Keszler Károly* a népiskolák VI. osztályának írt történelemkönyvében is. A tankönyvet olvasva láthatóan nem az a fontos, hogy a tények részleteibe avassa be a diákokat, a lényeg, hogy megfelelő értékítéletet adjon, azzal formálja világlátásukat. A 18. századi betelepítések ismertetésébe (kiket, hova, miért, hatásai) nem merül el a szerző, csak kijelenti, hogy a kincstár anyagi haszna érdekében történtek. II. József alatt az *„iskolák nyelve német lett”* (nem fontos, hogy konkrétan milyen iskolákról, elemi vagy középiskolákról van-e szó), s a reformkorban *„a magyar nyelv ügye*

haladt előre”, ugyanakkor „*még mindig voltak főurak, akik nem beszéltek a magyar nyelvet*”. Az, hogy milyen lépésekről volt szó, a lakosság mekkora hányada volt magyar nyelvű, s vajon sértették-e ezen lépések a nem magyar nyelvűek jogait, arról nem esik szó. Keszler már természetesen beszél a dualizmus koráról is, amennyiben „*a társországok a magyar állam keretében és ennek védelme alatt nyugodtan fejleszthették nemzeti műveltségüket és jólétüket.*”

Az 1934-es középiskolai törvényhez kiadott tantervben már a jelenben való tájékozódást szolgálja a történelem tanítása, „*továbbá a magyarság és más népek közötti viszony történelmi alakulásának ismerete.*” [17] Az 1930-as években a hangsúly azon volt, hogy meg kell győzni a világ közvéleményét arról, hogy Trianon igazságtalan és tévedés volt a nagyhatalmak részéről, ezért vissza kell állítani a történelmi Magyarországot. Az 1940-es években az előbbiekhöz képest új szempontok kerülnek előtérbe: a külföld Magyarországról kialakított sötét képét kell ellensúlyozni, ezért a cél bemutatni a nemzetiségek sorsának alakulását, a Kárpát-medencében kölcsönösen lezajlott asszimilációs folyamatokat, valamint azt, hogy a nemzetiségek minden hátrányos megkülönböztetés nélkül éltek a történelmi magyar államban. Szegedi Tasziló VIII. osztálynak szóló tankönyvében pl. az írja: „*állami szervezetünk oltalmazó erejét kiterjesztettük a velünk együtt élő népekre. Nem kérdeztük hogyan, mikor jöttek közénk, egyszerűen megosztottuk velük szellemi életünk kincseit, kenyerünket és földünk minden gazdagságát.*” A középkori magyar történelem tárgyalása során most már nem csak az Anjouk, Mátyás dicső uralkodását mutatja be, hanem e kort „*a kisebbségek aranykorának*” nevezi. A telepítések – melyeket Keszler még nagyvonalúan kezel – ebben a tankönyvben már úgy jelennek meg, mint amelyek kedvezőbbek voltak a nemzetiségekre, mint a magyar lakosságra. A reformkorban és 1848-ban a nemzetiségek és a magyarok közötti összecsapás okát a nemzetiségek részéről az ország egységét veszélyeztető követelésekkel indokolja. A Marczinkó-Pálfi-Várady-féle VII. osztálynak szóló tankönyvben „*Kollárnak és társainak pánszláv eszméi a lutheránus tótok közt számos követőre találtak, s elidegenítették őket a magyar állameszmétől.*” [bibliográfiai adatok!] Varga Zoltán ugyanezen évfolyamnak szóló tankönyvében „*a gyáripár fejlődése a nemzetiségeknek használt, mert a magyar kormányok az ipartelepítésben a nemzetiségeknek kedveztek.*” Láthatóan tényekről sok szó nem esik ezekben a tankönyvekben, leginkább általánosságok szintjén mozognak, illetve véleményeket fogalmaznak meg, az említett ideológiai elvárásoknak megfelelően. [bibliográfiai adatok!]

Történelemtankönyvek 1945-1949

Nemcsak a nemzetiségi kérdés, hanem a magyar történelem egészének tárgyalására példászerű Iván János tankönyve, amely 1947-ben jelent meg a Katolikus Főegyházmegyei Hatóság kiadásában. [bibliográfiai adatok!] Ebben valóban teljesül Kármán Mór 1879-es tantervének eszmeisége, az hogy a jól megírt tankönyv a tudomány eredményeit továbbíthatja. Milyen új tudományos eredményeket közvetített Iván János történelemtankönyve a nemzetiségi kérdés tárgyalása során? Egyrészt 1943-ban jelent meg Szabó István „*A magyarság életrajza*” című munkája, amelyben Acsády Ignác 50 évvel korábbi kutatási eredményeit cáfolja a 18. század népesedési folyamatait, a népesség század eleji és végi alakulását illetően, és részletesen bemutatja a magyarság számára sorsfordító etnikai mozgásokat, a bevándorlást, a szervezett telepítéseket. Iván János Szabó nyomán közérthetően, viszonylag tág terjedelemben ismerteti a folyamatot, majd nála jelenik meg először az a később tankönyvi toposzá vált mondat (nyilván az átvételnek köszönhetően, ld. Závodszy Géza), mely szerint „*II. József nyelvrendelete a legnagyobb nyugtalanságot okozta*”. (mármint a rendeletei közül ez okozta a legnagyobb nyugtalanságot).

Másrészt 1946-ban jelent meg I. Tóth Zoltán „*Az erdélyi román nacionalizmus*” című nagyszabású munkája, mely az Eckhardt Sándor, francia irodalom professzora körül

gyülekező filológusoknak, történészeknek a magyarság és a szomszéd népek kapcsolatainak történetét feldolgozó munkáinak egyik gyümölcse. Gáldi László, Hadrovics László tartozott még többek között ehhez a körhöz, közülük az utóbbi múlhatatlan érdemeket szerzett a szerb ortodox egyház török uralom alatti történetének feldolgozásával, illetve Makkai László, a magyar-román közös múlt feltárásával. A Teleki Pál Tudományos Intézet, amely otthont adott e kutatásoknak, 1948-ban szűnt meg. De idekapcsolódott Kosáry Domokos is, aki 1946-ban fejezte be Kossuthról szóló monográfiáját.

A tankönyvben a nemzeti ébredés korát, az egyházak, köztük a román unitus egyház ebben játszott szerepét kiválóan mutatta be Iván János, csak sajnálhatjuk, hogy tankönyvének ezt a részét, a telepítésekkel együtt nem vették át jelenkorunk tankönyvírói. 1949 után – a kor ideológiai viszonyainak megfelelően – természetes, hogy mindez eltűnik a tankönyvekből, de érthetetlen, hogy a rendszerváltozás utáni tankönyvek sem tárgyalják fontosságának megfelelően a már több évtizedes, de mai tudásunk szerint is helytálló szakirodalom alapján. Ebben a tankönyvben is megjelenik Kosárynak köszönhetően *„Kossuth igazi öröksége a Duna-konföderáció terve”* – amely szintén toposzá válik a történelemtankönyvekben napjainkig, mégpedig ideológiai háttértől függetlenül. Az 1867 utáni nemzetiségi politikával kapcsolatban azt írja, hogy *„gazdaságilag nem álltunk a nemzetiségek útjában (...), megelégedtünk a külsőségekkel (névmagyarosítással, a magyar nyelv terjesztésével), s a 30 millió magyar álmképében elringattuk magunkat.”* *„Nem folytattunk erőszakos politikát – írja Iván –, de annak látszott”,* s erre példaként az újságírók ellen folytatott pereket, a Bánffy kormány politikáját, és Apponyi 1907-es törvényeit hozza fel. Iván tehát tényeket említ, mind pozitív, mind negatív értelemben, és próbál tárgyilagos maradni a magyar politikai vezetés hibáit emlegetve is. Érdekes módon azonban 1907-ben nála lezárul a magyar politika és kormányzatok nemzetiségi politikájának bemutatása, és a fentiekén kívül a nemzetiségi kérdés elmérgesedésének gyökereit a diák a tankönyvből nem tudhatta meg.

Varga Zoltán 1946-ban megjelent tankönyve jelentősen eltér 1942-ben írt tankönyvétől, és Iván Jánoshoz hasonlóan pozitív példaként említhető a történelemtankönyvek sorában. A telepítések történetének bemutatása tényszerű, sokrétű, szintén Szabó István megjelent munkájának felhasználásával készült. Annyiban tér el Ivántól, hogy térképekkel is illusztrálja a népsűrűséget, az etnikai átalakulást, többek között Bihar megye megváltozott etnikai összetételét. Ez az első könyv, amiben a ruszinok/rutének elnevezése kárpát-ukrán.[\[18\]](#)

Mivel a szerző tankönyve Debrecenben jelent meg az Országos Református, valamint az Evangélikus Tanár Egyesület megbízásából, nem meglepő, hogy II. József pozitívan jelenik meg a tankönyvben, még nyelvrendelete is, mert *„öntudatra ébresztette a magyarságot”*. Varga sem felejt el Széchenyi intő szavait idézni a magyar nyelv terjesztésével kapcsolatban. Az 1868-as nemzetiségi törvény egyének számára nyújtott pozitívumait hangsúlyozza. Részletesen mutatja be Deák és Eötvös munkásságát, megemlíti példaként Deák nevezetes felszólalását a magyar országgyűlésben az újvidéki szerb színház államsegélyének támogatása ügyében. Tisza Kálmán idejében a reformkorhoz hasonlóan a magyar szellem kizárólagos érvényesülésének lehetünk tanúi, amely állítását tényekkel is alátámasztja (1879., 1893., 1907. évi törvények). Varga szerint ezek csak felületes iskolatörvények voltak, melyekkel azonban sikerült az elnyomás látszatát kelteni, valóságos elnyomás azonban nem volt. Mindennek ellenére következményeik Trianonig vezettek. Varga az államot okolja azért, hogy a legégetőbb kérdéseket nem tudta megoldani, de ezt az államot nem nevesíti.

A Kosáry Domokos és Mérei Gyula által közösen írt tankönyv Iván János és Varga Zoltán tankönyveinél korábban, 1945-ben jelent meg. S bár Szabó István munkája két évvel

megelőzi, kutatásai ebben a tankönyvben alig érhetőek tetten, a telepítésekről leírtak például rendkívül szegényesek. A szerbeket viszont részletesen, különösen az egyház szerepét kiemelve mutatja be a Kosáry-Mérei szerzőpáros, erősen érezni Hadrovics László tudományos munkásságának hatását. Ez az egyetlen tankönyv – mind a mai napig – amely II. József nyelvrendeletéről nem csak véleményt fogalmaz meg, hanem idézi a forrást, II. József érveivel. Ebben a tankönyvben a szerzők definiálják a nacionalizmust, szakaszolják, és Széchenyi Akadémiai beszédét is kiemelik. 1848-ban a felelősséget a bécsi ellenforradalmárookra hárítják, mivel szerintük saját érdekük mentén a fegyveres összetűzésig feszítették az ellentéteket a magyarok és a nemzetiségek között. A legrészletesebben Kossuth és az emigráció tevékenysége került terítékre (Kosáry Kossuth-kutatásai miatt nem véletlenül). Másrészt ugyanakkor a megfogalmazottak mutatják a politikai helyzet változását a térségben és szűkebben, Magyarországon. „Az emigráció igazi politikai öröksége [...] a dunai népek szövetségének gondolata [...] önállóságunk védelmében össze kell fognunk az osztrák birodalom és a cári hatalom ellen.” „A magyarságnak érdeke a szomszédos szláv népek szabadsága [...] De a szláv népeknek is előnyös, ha mellettük egy olyan nép él, mely saját szabadságával együtt a többiét is segíti megvédeni.” Az 1868-ik évi nemzetiségi törvénnyel kapcsolatban megemlítik, hogy a korabeli Európában előremutató volt, ugyanakkor nem hajtották végre. Írnak a közvéleményt félrevezető és tudatlanságban tartó ábrándok megalkotóiról: Beksics Gusztávról, Rákosi Jenőről, Grünwald Béláról, továbbá Tisza Kálmán szerepéről. Mocsáry Lajos és Jászi Oszkár, mint a demokratikus javaslatok képviselői szerepelnek a tankönyvben. Szóba kerülnek a szlovákok, horvátok ellen elkövetett túlkapások.

Az 1948-ban kiadott négy szerzős (Heckenast – Karácsonyi – Feuer – Zsoldos) történelem tankönyv hosszú évtizedekre [\[19\]](#) meghatározó újabb toposzokat hoz a történelemtanításba. Magyarország ebben osztrák gyarmatként jelenik meg, s a szöveg szerint 1711-től 2 évszázados függetlenségi harcot folytat, az udvar folyamatosan megosztja a Habsburg birodalom népeit, német parasztfiúkat (sváb betelepülők – NM) a tejjel-mézszel folyó gyarmati országba csábították. Hozzáteszi ugyanakkor, hogy a bennszülöttek viszont sem állami támogatásban, sem adókedvezményben nem részesültek, régi rossz szerszámaikkal kényszerültek művelni földjeiket. A művelt gyarmatosok (sic!) gyermekeiket iskolába járathatták, művelődhettek, gazdagodhattak.

Ismerteti a tankönyv a nyelvharc néhány állomását is. Megjelenik Kossuth is, aki „erős magyar polgárságot akart, ezért sürgette az idegen német ajkú városi polgárok megmagyarosítását”, míg Széchenyi István ezt elítélte: „a magyar szó még nem magyar érzés...”. Az 1868-ik évi nemzetiségi törvényről sommásan megjegyzik, hogy „sehol nem hajtották végre”. A nemzetiségek a külföld rokonszenvét keresték és igyekeztek elnyerni. A személyek közül Mocsáry Lajos és Ady Endre bukkan fel, az utóbbi a Magyar jakobinus dala című versével, hogy ezzel is nyomatékosítsák a tankönyv írói: „a magyar és a nemzetiségi dolgozók nem értették meg a költő szavát, hogy együttesen kell megsemmisíteni az osztályelnyomást, a nemzetiségi kizsákmányolást”. A tankönyvvel megérkezett a marxizmus szakzsargonja, amely minden témát uralt. Lenin és Sztálin képei és idézetei erősítették Ady szavait... A tankönyv szerzőit 1949-ben ezüst Kossuth-díjjal jutalmazták.

Tankönyvek:

Heckenast Gusztáv – Karácsonyi Béla – Feuer Klára – Zsigmond László: Történelme a VIII. osztály számára. Budapest, 1948.

Iván János: Magyarország története a szatmári békétől napjainkig. Szent István Társulat, Budapest, 1947.

Keszler Károly: A magyar nemzet történelme az osztott elemi népiskola VI. osztálya számára. Budapest, 1928.

Szegedi Tasziló: Magyarország története, II. rész, a szatmári békétől napjainkig – a gimnázium és leánygimnázium VIII. osztálya számára. A Szent István-Társulat kiadása, Budapest, 1942.

Marczinkó Ferenc – Pálfi János – Várady Erzsébet: Magyarország története a szatmári békétől napjainkig – a gimnázium és leánygimnázium VIII. osztálya számára. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1942.

Kosáry Domokos – Mérei Gyula: Magyarország története a szatmári békétől napjainkig a gimnáziumok VIII, a líceumok, gazdasági középiskolák és a tanítónő-képző intézetek IV. osztálya számára. Szikra, Budapest, 1945.

Varga Zoltán: *A magyar nemzet története. II. rész. A szatmári békétől.* Gimn. és leánygimn. VIII. oszt. számára. Debrecen: Orsz. Ref. Tanáregyesület és Orsz. Ev. Tanáregyesület., 1942. p. 96.

Varga Zoltán.: Magyarország története II. A szatmári békétől napjainkig – gimnáziumok és leánygimnáziumok VIII. osztálya számára. Tiszántúli református egyházkerület könyvnyomda-vállalata, Debrecen, 1946.

Irodalom:

Bánffy Dezső: A magyar nemzetiségi politika. Budapest, 1903.

Beksics Gusztáv: Közjogunk és nemzeti törekvésünk. Bp., 1903.

Czoch Gábor: A városi polgárság nemzeti hovatartozásának kérdése Magyarországon a 19. század közepén. In: Fedinec Csilla (szerk.): Nemzet a társadalomban. Budapest, 2004. 49-65.

Czoch Gábor – Henri de Montety (szerk.): Szolgálhat-e mintaként a francia – német megbékélés? Magyarország 20. századi történelme az európai építkezés fényében. Budapest, 2010.

Dárdai Ágnes: A tankönyvkutatás alapjai. Budapest-Pécs, 2002.

Dévényi Anna – Gözsy Zoltán: A történelem tanításának tartalmi és módszertani változásai. Pécs, 2011. http://janus.ttk.pte.hu/tamop/tananyagok/tort_tan_valt/index.html (2011.11.19.)

Gyáni Gábor: A nacionalizmus és az Európa-kép változásai Magyarországon a 19-20. században. *Történelmi szemle*, 2007/4.

Gyáni Gábor: Sorskérdések és az önmegértés diskurzusa a globalizáció korában. In Sándor Iván (szerk.) *Mi a magyar most?* Pozsony, 2011.

Gyáni Gábor: A nemzet történelme, mint mítosz. *Élet és Irodalom*, 2010. 09.17.

Jakab György: Magyar-szlovák történelemkönyv francia-német mintára. *Múlt-kor*, 2008. 11.12.

http://www.mult-kor.hu/20081112_magyarszlovak_tortenelemkonyv_francianemet_mintara (2010.10.20.)

Jakab György: A társadalomismeret oktatása a történelem tantárgy keretében. *Új Pedagógiai Szemle*, 2000/május

Katus László: Eötvös József. In Nagy Mariann – Vértesi Lázár (szerk.): *Sokszólamú történelem.* Pécs, 2008.

Kántor Zoltán: Nemzet, etnikai csoport, nemzeti kisebbség. *Limes*, 2003/3.

Nagy Mariann-Katus László: A Magyar Korona országainak nemzetiségei a 18-19. században. Tanulmány., Források., Kislexikon.

http://www.arkadia.pte.hu/tortenelem/cikkek/magyar_korona_orosz_nemzetisegei_1819sz. (2011.11.12.)

Romsics Ignác. *Clio* bővületében. Magyar történetírás a 19-20. században – nemzetközi kitekintéssel. Budapest, 2011.

Somorjai Szabolcs: A reformkor ábrázolása a XX. század középiskolai történelemtankönyveiben.

http://olvasas.opkm.hu/portal/felso_menusor/konyv_es_neveles/a_reformkor_abrazolasa_a_xx_szazadi_kozepiskolai_tortenelemtankonyvekben (2011. 11.20.)

Szarka László: Duna-táji dilemmák. Nemzeti kisebbségek – kisebbségi politika a 20. századi Kelet-Közép-Európában. Budapest, 1998.

Unger Mátyás: A történelmi tudat alakulása középiskolai történelemtankönyveinkben. Budapest, 1976.

[1] Unger 1979: 12.

[2] Jakab 2008; Czoch 2010

[3] Ez alól a Bologna tantervek ismerete alapján a Pécsi Tudományegyetem BTK Történettudományi Intézetének akkreditált történelem BA képzése kivétel: a tanterv szerint 3 féléven át kötelező tantárgyként hallgatják a hallgatók a Kárpát-medence népeinek történetét a népvándorlás korától napjainkig.

<https://www.tr.pte.hu/ETR3/Tanterv.aspx?tanterv=11&kprid=2868&resize=true>

[4] Készültek már tankönyvek, elsősorban társadalomismeretet oktatva az OFI munkatársai részéről, azonban ezek nem váltak széleskörűen ismertté. Lásd pl. Jakab 2000

[5] Erről minden korszakhoz kapcsolódóan lásd Dévényi-Gózszy 2011

[6] A két képviselőt idézi Czoch 2004: 54

[7] Bánffy 1903: 4

[8] Unger 1979: 19

[9] Uo.

[10] Katus 2008:

[11] Bánffy 1903: 38

[12] Beksics 1903: 198

[13] Dévényi-Gózszy 2011

[14] 1898-tól Bánffy Dezső felkérésére

[15] MOL. Miniszterelnökség Levéltára 1904 — XIV — 741

[16] Dévényi-Gózszy 2011

[17] Unger 1979: 255

[18] Sem a szovjet vezetés, sem a mai ukrán állam nem ismeri el a ruszin nemzetiséget, ezért az 1950-es évektől a magyarországi szakirodalom sem használhatott más elnevezést, mint kárpát-ukrán. 1946-ban azonban ez még egy érdekes jelenség, további kutatásra érdemes.

[19] Ez a megfogalmazásom arra utal, hogy bár a legdurvább marxista szakzsargon és ideológia kikopik, néhány általuk „behozott” értékítélet megmarad még az 1970-es-80-as években is.